

Jana HOFFMANNOVÁ

Hmm no jo . no to víš že jo...
**Diskurzni markery ve funkci kontinuátorů
– míra konvencionalizace a standardizace¹**

V podstatě od komunikačně-pragmatického obratu a od konstituování textové lingvistiky se datují četné pokusy o typologizaci textů (ve vztahu ke komunikačním situacím), které samozřejmě navazují na daleko starší výsledky genologie. (Těmito návaznostmi a souvislostmi se soustavně zabývala polská badatelka B. Witosz, 2005 aj.) Povědomí o ustálených žánrech a typech textů, resp. v kontextu stylistiky o slohových útvarech máme nepochybně spojené především s texty psanými (uměleckými, odbornými, administrativními, publicistickými atd.). V případě mluvených projevů – zejména dialogických – jsou takové klasifikace méně propracované, přesto se už objevily typologie motivované externími i interními vlastnostmi dialogů. (V přehledu k tomu viz Hoffmannová 1997.) V naší *Stylistice mluvené a psané češtiny* (Hoffmannová et al. 2016, s. 40) jsem kapitolu o běžných nepřipravených mluvených projevech založila na pracovní klasifikaci rozlišující především dialogy věcné (informační) a konverzační („hovory pro hovor“), dialogy symetrické a asymetrické a vzájemné kombinace těchto charakteristik. Přátelské rozhovory při vzájemných návštěvách (srov. Hoffmannová, Müllerová, Zeman 1999) jsem zařadila mezi symetrické dialogy konverzační, zatímco asymetrické konverzace jsou založeny obvykle na asymetrii věkové (generační), znalostní nebo zkušenostní. Ale i konverzace mezi partnery vyrovnanými co do věku, sociálních rolí, vzdělání, zkušeností mohou vykazovat značně asymetrický charakter, např. v případě, že jeden z účastníků něco vypráví, sděluje určité informace, a druhý spíše naslouchá a je v komunikaci daleko méně aktivní. Přes tuto asymetrii se ovšem z dialogu nestává monolog, interakce si zachovává dialogickou organizaci – a to hlavně

¹ Příspěvek vznikl v rámci projektu č. č. 19-21423S, podporovaného Grantovou agenturou ČR.

proto, že i onen pasivnější „posluchač“ na repliky svého partnera průběžně reaguje; ať už je k tomu motivován zdvořilostí, sympatiemi, empatií, nebo tak činí spíše mechanicky. Jeho reakce neplní funkci informační, ale především fatickou (kontaktní); tím, že do partnerových replik nebo mezi ně trusí převážně drobné výrazy a zvuky typu *hmm, jo, no, aha...*, dává najevo, že poslouchá (je stále „na příjmu“), rozumí řeči partnera, zajímá se o téma, souhlasí s ním, přeje si, aby pokračoval. Může jeho sdělení i do určité míry zopakovat, dopovědět, doplnit, jaksi „dotáhnout“. Někdy jeho reakce zahrnují i vyjadřování určitých postojů (jako údiv, překvapení aj.); nikdy to ale nejsou reakce nesouhlasné. „Posluchač“ také jen zcela výjimečně vystupuje ze své role a vstupuje do rozhovoru s vlastními, obsahově samostatnými příspěvky. A většinou neklade ani otázky; nejčastější typ dialogických sekvencí otázka – odpověď se tu téměř nevyskytuje, „posluchač“ nic nezpochybňuje, s partnerem opravdu solidárně souzní. Je zajímavé zamyslet se nad tím, nakolik je takové naše chování v docela běžném typu privátní konverzace konvencionalizované, standardizované co do lexikálního obsazení příslušných reakcí i co do strukturního uspořádání.

Ony podpůrné zvuky/výrazy, které produkuje posluchač, se nezřídka podílejí na členění dialogu a jsou situovány mezi jednotlivé úseky řeči partnera, mezi jeho repliky. Často ale zaznívají paralelně, souběžně s řečí jeho partnera, tj. hlavního mluvčího; pak se obvykle mluví o překryvu replik, je ovšem otázkou, zda i ona nepatrná *hmm, jo jo* apod. považovat za jednotky na úrovni repliky. Proud řeči hlavního mluvčího není samozřejmě nikdy nepřetržitý, vznikají v něm pauzy, odmlky, i místa, která potenciálně umožňují vystřídání mluvčích a počátek repliky partnera. Timing tu může být různý: podpůrné signály se mohou ozývat v blízkosti těchto míst vhodných k vystřídání (*transition-relevance place*), ale mohou být i roztroušeny v prostoru partnerových replik.

Překryv (tj. časový interval, ve kterém mluví oba účastníci současně) bývá v těchto případech minimální. Nefunguje tu totiž prototypický mechanismus turn-taking, popsaný zakladateli konverzační analýzy (Sacks, Schegloff, Jefferson 1974). Posluchač mluvčího nepřerušuje, neskáče mu do řeči, nenastává tu žádný boj o slovo; nemá záměr partnera vystřídat, neinicuje žádnou opravu ani vysvětlení, neprosazuje nové téma. Mluvčí také jeho empatické projevy nebere jako přerušování a ve své řeči pokračuje; čili takové „překryvy“ není třeba nijak řešit, není nutno se jim vyhýbat. Ve vztahu k plynulému průběhu interakce nejde o žádný prohřešek – právě naopak.

Podle Schegloffa (2000), Havlíka (2016) a dalších autorů se drobné podpůrné zvuky označují jako kontinuátory (*continuers*, ev. *back-channels*). Výstižně se zdá být označení *promluva posluchače* (srov. Gardner 2001; rec. Sloboda 2005). Často se objevuje i spojení *responzní zvuky, krátké responze*; v publikaci *Syntax mluvené češtiny* (Hoffmannová, Homoláč, Mrázková (eds.) 2019) autorky 9. ka-

pitoly o diskurzí markerech řadí výrazy jako *jo*, *no*, *hmm* mezi diskurzí markery „interakční responzní“.² Podle autorek posluchač produkcí těchto zvuků poskytuje mluvčímu zpětnou vazbu. Tatáž nedávno vydaná publikace zahrnuje i kapitolu 3 věnovanou speciálně překryvům replik, jejíž autoři zmiňují kooperativní charakter „kontinuačních“ překryvů, které zde sledujeme; kooperativnost je tu nesporná, účastníci rozhovoru sdílejí tutéž komunikační perspektivu, společně naplňují stejný tematický rámec. Zmíněné autorky kapitoly 9 u responzních markerů také uvádějí, že jich užívají spíše ženy a vzdělaní účastníci komunikace, kteří mají globální potřebu reagovat na mluvčího zdvořile, projevovat mu účast, zájem. To ovšem nic nemění na tom, že konkrétní kontinuátory produkují nezáměrně, až mechanicky – což nás opět přivádí k předpokladu, že jde o konvencionalizovaný typ rozhovoru a konvencionalizovaný způsob interakčního chování. Co všechno a nakolik je tu ale konvencionalizováno? Určitý repertoár výrazů fungujících jako kontinuátory? Typy jejich reduplikací (*hmm hmm*; *no no no*) a kumulací (*no jo no*; *no dyť jo*)? Jejich umístění ve vztahu k replice partnera? To, že se k nim někdy „přibaluje“ zopakování určitého výrazu po hlavním mluvčím, nebo explicitní vyjádření postoje k jeho sdělení (výraznějšího postoje, nikoli pouze tzv. „oslabeného souhlasu“)?

Odpovědi na tyto otázky zde mohou opravdu jen nesměle naznačit, protože nemám k dispozici výsledky žádného rozsáhlejšího výzkumu. Podnikla jsem jen určitou sondu, ke které jsem si vybrala z korpusu mluvené češtiny ORALv1 rozhovor č. 08A008N. Trvá celkem 40 minut, uskutečnil se v severovýchodních Čechách (v okolí Litomyšle) při přátelské (sousedské) návštěvě a účastní se ho čtyři ženy; já jsem ale své pozorování soustředila na převážnou část tohoto neformálního dialogu (více než 33 minut), kde hovoří takřka výhradně účastnice 1 a 2, resp. hovoří převážně mluvčí 1 a žena č. 2 plní roli „přízvukujícího“ posluchače. Obě jsou zhruba stejně staré (45 a 49 let), kamarádky ze sousedství, dobře se znají; účastnice 1 vypráví své posluchače o úmrtí ve své rodině a o návštěvě u dvou vážně nemocných společných známých. Poslední minuty představují jinou fázi rozhovoru, jsou věnovány nabídce a konzumaci pohoštění a účastní se jí i další dvě mladší ženy (24 let).

Je třeba počítat s metodikou, podle které jsou v korpusu ORAL zaznamenávány překryvy. „Překryvem“ se v tomto způsobu transkripce označují všechna

² Je pak ovšem otázkou, jak chápeme „responzi“. Např. Nový akademický slovník cizích slov uvádí pro tento lingvistický termín výklad „významová nebo funkční náhrada výrazu“ – diskurzí markery ani kontinuátory ale obvykle nic nenahrazují. Při překladu z angličtiny do češtiny bývá převáděno jako *odpověď* (což pro tyto miniresponze nevyhovuje), dále jako *reakce*, *odezva*, *ohlas* (což celkem vyhovuje; řeč partnera vyvolává u posluchače určité reakce, ohlasy).

místa, kdy mluví dvě osoby zároveň, bez ohledu na jejich délku a funkci. Značení v korpusu je tedy pouze technické a znamená jen to, že dva mluvčí mluví současně – nezohledňuje žádnou jinou vlastnost těchto promluv. Text je takto do značné míry „nasekaný“ a překryvy jsou zaznamenávány v maximálním počtu – je až neuvěřitelné, že ve 40minutové konverzaci jich napočítáme asi 560, tj. 14 za minutu. Autoři výše zmíněné kapitoly o překryvech ze *Syntaxe mluvené češtiny* (s. 107) uvádějí obvyklý počet 1 – 6 překryvů za minutu; ve vybraném rozhovoru jde tedy o vysoký nadstandard, téměř celý rozhovor se vlastně odehrává v překryvech – ačkoliv jde o celkem poklidnou, nevzrušenou, harmonickou konverzaci! Je ale zjevné, že některé „překryvy“ by se na základě posluchu nahrávky daly zpochybnit, repliky spíše následují bezprostředně za sebou. A hlavně: v prepisech je jako překryv replik identifikován i každý výskyt sebe-nepatrnějšího kontinuátoru. Při tomto způsobu přepisu nelze dobře sledovat návaznost hovoru, protože překrývající se části jsou kvůli technickému řešení souběžné řeči vytrženy z kontextu původní repliky. Kvůli lineárnímu zobrazení v korpusovém manažeru není možné zvolit odlišný způsob zachycení replik a přitakávacích reakcí. Je třeba jednotlivé kousky obou nebo více promluv poskládat za sebe (viz příklady 1–3 níže); transkripční programy nepočítají s možností vložit například přitakání do repliky druhého mluvčího, což by asi odpovídalo tomu, že se podílejí na replice společně.³

Řeč partnerky 1 tu probíhá takřka nepřetržitě, je obtížné ji rozčlenit do replik, někde bychom za repliku mohli považovat i velmi dlouhý, mnohavýpovědní úsek jejího vyprávění. A tady naše zkoumání kontinuátorů nevyhnutelně naráží na problém, který je prokletím našim i všech badatelů zkoumajících mluvené projevy – co považovat za jednotku nepřipraveného mluveného dialogu? Statusem výpovědi v mluveném projevu, jejím vztahem k replice jsme se zabývali nedávno (Hoffmannová, Havlík 2018; srov. i *Syntax mluvené češtiny*, hlavně 1. kapitola), zde však na nás doléhají další komplikace. Replika je vymezena jako

³ V novější verzi mluveného korpusu ČNK s názvem ORTOFON bylo proto zvoleno jiné řešení: hranatými závorkami se pouze označí překryv (slova pronesená současně s jinými slovy dalšího mluvčího) a repliky se ponechají celé. Lze si pak lépe poslechnout delší úseky rozhovoru, avšak nepozná se, co přesně zaznívá v obou replikách najednou; pokud druhý mluvčí pouze užívá kontinuátory *hmm, aha, jo*, je obtížné identifikovat, s jakým úsekem druhé repliky se kontinuátor překrývá. A zůstává pořád problém, nakolik máme kontinuátorům udělovat status samostatných replik. Pro typ analýzy uskutečněné v tomto článku by byl možná transkript nahrávky v ORTOFONU vhodnější. Oba typy transkriptů mají své výhody a svá úskalí: v případě ORALu si lze jednotlivé překryvy třeba vyřadit z analýzy a určit, že nejde o pravé překryvy, v případě ORTOFONU je lze lépe sledovat v rámci celého rozhovoru a lépe foneticky přepsat. Přes veškerou snahu tvůrců mluvených korpusů není možno v transkriptech vyřešit všechno najednou a poskytnout vhodná data pro nejrůznější typy analýz.

to, co pronese v rozhovoru jeden účastník, než je vystřídán jiným; ale máme i ony drobné, často nezřetelné responzní zvuky považovat za „vystřídání“, když původní mluvčí (zde účastnice č. 1) na ně nijak nereaguje a mluví bez přerušení dál? V prepisech korpusu ORAL je každý kontinuátor (třeba pouhé *hmm*) zapsán jako samostatná replika na nový řádek a tvoří druhou část překryvu. Proto zdánlivě tolik překryvů; podle mého názoru by bylo lepší krátké responze nestavět na úroveň replik, ovšem kde bychom pak udělali hranici, co už (např. v bohatém repertoáru přitakávacích reakcí účastnice 2) považovat za samostatnou repliku, která se překrývá s předchozí, a co nikoli?

Díky vysoce kooperativní a empatické „posluchače“ je však tento rozhovor nesporně vhodným materiálem pro zkoumání kontinuátorů. I při vědomí specifické metodiky prepisu se ho tedy zatím přidržuju – s nadějí, že popis kontinuátorů to příliš nezkrusí. Pokud jde o lexikální obsazení kontinuátorů účastnic 2, je evidentně nejčastější nenápadné *hmm*, ve sledované části rozhovoru užitě (jako relativně samostatné) 86krát. I podle autorů kapitoly o překryvech je tento „přítakávací výraz“ nejčastějším kontinuátorem (srov. Hoffmannová, Homoláč, Mrázková (eds.) 2019, s. 112). K výkonu této funkce se asi nejlépe hodí pro svou maximální sémantickou vyprázdněnost – i když různé způsoby vyslovení v konkrétních kontextech tu mohou představovat jisté významové odstínění.⁴ Další jednoslovné kontinuátory už nejsou zdaleka tak časté: 13 výskytů *jo*, 10 *no* (markery, u kterých se už více nebo méně prosazuje sémantika souhlasu) a 7 *aha* (signál pochopení, porozumění). (K dialogickým významům výrazů *no* a *jo* srov. už Müllerová 1996, 2007.) Převládají tu však reduplikace a kombinace jednotlivých výrazů jako *hmm hmm*, *jo jo*, *no no*, *no jo*, *no jo no* a mnohé další.⁵

Kdybych se měla pokusit o určitou typologii „krátkých responzí“ podle toho, jak se posunují k samostatným replikám (srov. i McCarthy 2003), bylo by možno vyjít z těchto diferenčních rysů:

a) nezřetelná vs. zřetelná, výrazná artikulace (nezřetelné, někdy sotva slyšitelné *hmm* je nepochybně spíše kontinuátorem než výrazně vyslovené *jo jo jo*):

⁴ V našem rozhovoru vystupuje *hmm* téměř výhradně jako kontinuátor, nikoli jako hezitační zvuk.

⁵ Právě výrazy *no*, *jo* a *hmm* patří bezpochyby v mluvené češtině – aspoň v té běžné, každodenní – k vůbec nejčastějším. Např. *no* je podle Frekvenčního slovníku mluvené češtiny (Čermák a kol., 2007) mezi nejfrekventovanějšími výrazy na 7. místě, v novém korpusu ORTOFON na 4. místě. V korpusu ORALv1 má *no* 154 667 výskytů, *jo* 97 560, *hmm* 50 095; všechny se vyskytují převážně v místech střídání mluvčích, resp. v překryvech replik. Toto převažující umístění platí i o uvedených spojeních, jejichž výskyt je rovněž hojný: např. *no no* 7220, *jo jo* 5531, *no jo* 5442, *hmm hmm* 2536, *no jo no* 1137; ještě přidejme *no právě* (1080) a *no dyť* (904, z toho *no dyť jo* 200).

[1]

- 1: jak to říká Monika vid'
 2: hmm
 1: to všechno na starosti měla Sonička
 2: hmm

Je možno přepsat takto [1], jak to nacházíme v transkriptech ORALu, a udělit každému kontinuatoru status samostatné repliky.

[2]

- 1: já dyž sem jela autobusem tak vona si ke mně sedla povídala si [se mnou vodjakživa] jo
 2: [hmm jo]

Je ale možno přepsat také jako v příkladu [2], zachovat soudržnost repliky mluvčí č. 1 a neosamostatňovat kontinuatory posluchačky, které podle poslechu nijak neovlivňují segmentaci proudu řeči hlavní mluvčí. Záleží přece hlavně na tom, jak své – i partnerovy – interakční postupy chápou sami účastníci!

[3a]

- 1: já říkám holky voni už nemaj obchod
 2: jo jo
 1: protože vona už skončila vid'
 2: jo . no no no

Výrazný, reduplikovaně vyjádřený souhlas by sice už mohl znamenat určité přerušování repliky 1. mluvčí, ale poslech tomu nijak nenasvědčuje; proto bych opět preferovala přepis typu [3b].

[3b]

- 1: [já říkám] holky voni už nemaj obchod protože [vona už skončila] vid'
 2: [jo jo] [jo. no no no]

[4]

- 1: mně ti to bylo docela líto [pře sem] si říkala kde maj děti [jako sem po tom] koukala vid'
 2: [hmm] [jo jo . no no no]

I v příkladu [4] celá bohatá konstelace kontinuatorů představuje zřejmě pouze málo uvědomovaný doprovodný prvek – přestože *jo jo . no no no* není nijak nenápadné ani zvukově nezřetelné.

- b) umístění ve vztahu k replice mluvčí č. 1: pokud produkuje některý ze sledovaných výrazů účastnice 2 někde uprostřed partnerčiny repliky, jde spíše o kontinuator než v případě, že zaznívá souběžně s jejím koncem, v místě příhodném k případnému vystřídání, kdy je překryv minimální, někdy už jde spíše o následnost a tudíž o samostatnou repliku účastnice 2, jako je tomu v příkladu [5]:

[5]

- 1: vona se hrozně mladá vdávala [ta Soňa]
 2: [no no no]

Příklady [6] a [7] mohou posloužit jako názorná ilustrace toho, že u obou účastnic jde dlouhodobě o paralelní řeč: v průběhu souvislé řeči mluvčí č. 1 produkuje partnerka č. 2 množství doprovodných responzí, které nepředstavují žádné přerušování a nemají segmentační účinek.

[6]

- 1: von se nikoho neptá [jestli chceš někam] posadit [de vezme tě]
 2: [jo. jo jo jo] [jo prostě aha]
 1: právě říkala maminka teda klobouk dolu před tím [klukem] . [takovej no]
 2: [jo to zas jo] [hmm hmm]

[7]

- 1: jo? [že] byl prostě [takovej bartošák] [vona mně říkala] víš že nebyl [zlej ...]
 2: [jo] . [jo jo jo] [no no no hmm] [jo . no]

- c) obsazení konkrétním výrazem: od neutrálního *hmm* přes *jo*, *no* (které se zejména v případě reduplikací *jo jo jo*, *no no no* a různých kombinací blíží k souhlasné reakci a k samostatné replice) až k reakcím, které už představují výrazné zaujetí postoje (*no právě*; *no dyť jo*; *hmm to je hrozný*), projev překvapení, údivu (*no to mně řekni*) nebo signál pochopení (*jo aha*; *jo takle*):

[8]

- 1: tak my se [najíme] v pět třeba s Pepikem [vemem si chleba] [a je to hotový] [a dyž sou]
 2: [no dyť jo] [no] [no dyť jo] [to víš že jo]

[9]

- 1: dyť měli plány všechno [takže do] toho vrazili peněz
 2: [no právě]

[10]

- 1: a Pavlík spí v obyváku tomu stěhují pos[te]
 2: [jo takle]

[11]

- 1: a dyby dělala dostane polovinu dyby byla pracující tak dostane [polovinu platu]
 2: [no to mně řekni]

- d) délka, rozsah podpůrné reakce účastnice č. 2: proti prototypickému kontinuátoru *hmm* lze postavit např. *hmm no jo to víš že jo hmm*, nebo *no dyť jo to je jistý* – spojení, která už asi nebudeme považovat za „responzní zvuk“:

[12]

- 1: já bych jí to řekla [až tam] pojedu že bych jí řekla dyť si žij ty [podle svého]
 2: [jo hmm] [no dyť jo to je jistý]

[13]

1: a vona taky ta hlava ji musí ta hlava ji bere [prostě to je —]

2: [no právě no] to je to no

- e) míra souhlasného (či mechanického) opakování po partnerce (což inklinuje k podpůrnému kontinuátoru), přes opakování s určitou variací, přes případy, kdy účastnice 2 dořekne repliku partnerky 1, až po případy, kdy účastnice 2 sama doplní nějaký vlastní dodatek a přejde k samostatné replice.

[14]

1: to je to je von se menuje Vašík po tát- [po dědoj]

2: [jo po dědoj]

[15]

1: holka vem si že je s vámi stará to vona a teď vona pere žehlí všechno . [stihne já sem]

2: [co všechno vid' stihne]

U příkladů jako [14] a [15] nepochybně velmi záleží na timingu, rozložení řeči obou účastnic v čase (které zde nemám přesně zachycené): někdy může účastnice 2 jen mechanicky, kontinuačně opakovat po partnerce 1, jindy může v čase jejímu vyjádření nepatrně předcházet, domýšlet si ho a anticipovat ho. Naproti tomu v ukázce [16] „přizvukující“ účastnice č. 2 doplňuje závěrečný výraz její repliky, který už hlavní mluvčí nevysloví (a ani vyslovit nemusí). A v příkladu [17] jde zčásti o souhlasné opakování po partnerce, zčásti pak o samostatné domýšlení partnerčina sdělení, o jakousi utvrzující přídatnou interpretaci.

[16]

1: to říkala Iveta že ji ani že ji jenom votíraj že už ji ani [jako do vany]

2: [no jo no] . nedaj vid'

[17]

1: ale stejně Soňa si bude žít takovej [svůj]

2: [hmm] takovej svůj vid' jako hmm

1: no ale vona Božka šla do práce víc [chodí na čtyry hodiny no]

2: [jo šla aby nebyla sama doma] vid'

Závěr: Nerada bych vzbudila dojem, že v takto zaměřených výzkumech mluvené komunikace jsou v popředí technické problémy, týkající se mj. pořizování transkriptů nebo prezentace mluvených projevů v korpusech. Tyto problémy zde ale nedílně souvisí s řešením otázek teoretických, jako je otázka základních jednotek mluvené interakce, jejich vymezení, jejich neostrých hranic, segmentace splývavého proudu mluvené řeči; a právě pro řešení těchto otázek má význam sledování kontinuátorů, jejich roztodivných seskupení a jejich přecházení k samostatným replikám. Předvedené rozložení rolí dvou účastnic je nepochyb-

ně standardní, konvencionalizované pro tento typ běžného konverzačního dialogu; všichni nezdědka vedeme podobné dialogy, podle těchto konvencí a získaných zkušeností se chováme, aniž bychom si to uvědomovali. I ve sféře každodenních rozhovorů se uplatňují určité organizační pravidelnosti, stereotypy (srov. k tomu Hoffmannová 2015), určité šablony, sekvenční vzorce, stabilizované struktury; a vzorec „dlouhá replika + průběžné, nepřerušující doprovodné kontinuátory“ k nim nepochybně patří – včetně výrazů, které v češtině nejčastěji plní tuto funkci, jejich kombinací atd. (Nemohou zde zřejmě nastat úplně libovolné kombinace – i když musíme počítat s určitými individuálními diferenciemi a návyky mluvčích.) Řekla bych, že „konvenčnost“ má ve sféře běžného mluveného dorozumívání do jisté míry specifickou povahu; není zde natolik protějškem „kreativity“, spíše je zde asi důležitý vztah chování záměrného a nezáměrného, bezprostředních situačních vlivů, které mohou vyvolat nestandardní reakce, apod. Nicméně díky konverzační analýze a dalším výzkumům už dnes víme, že běžná mluvenost nepředstavuje pouze jakýsi bezbřehý chaos; proto by se mělo i ve školní výuce a při výchově dětí a mládeže dbát na osvojení určitých pravidel: jak se v rozhovoru dostat ke slovu, jak prosadit nové téma, kdy, jak a proč je možno partnera přerušit (skočit mu do řeči) a kdy je na místě pozorně partnerovi naslouchat, projevovat zájem, povzbuzovat ho k pokračování. Ostatně v rámci nového projektu Grantové agentury ČR, řešeného od r. 2019 pod názvem *Podíl syntaktických, prozodických a neverbálních prostředků na sekvenčním utváření rozhovorů v češtině*, se budeme jistě této problematice dále věnovat.

Literatura

- Čermák František a kol., 2007, *Frekvenční slovník mluvené češtiny*, Praha: Karolinum.
- Gardner Rod, 2001, *When Listeners Talk: Response Tokens and Listener Stance*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Havlík Martin, 2016, *Překryvy replik*. In *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 1467–1468.
- Hoffmannová Jana, 1997, *Stylistika a... Současná situace stylistiky*, Praha: Trizonia.
- Hoffmannová Jana, 2015, *Implicitnost a (stereo)typizace v každodenní mluvené komunikaci*. In *Doświadczenie codzienności w języku i w literaturze czeskiej*. Ed. M. Balowski. Bohemica Posnaniensia 12. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, s. 289–301.
- Hoffmannová Jana, Havlík Martin, 2017, *Hledání jednotky mluveného projevu: replika, výpověď, promluva*. In *Jazyk a jazykoveda v pohybe II, Zborník z medzinárodnej konferencie (Socio)lingvistika – perspektívy, limity a mýty*. Ed. B. Chocholová, L. Molnár Satinská, G. Múcsková, Bratislava: Veda, s. 433–441.
- Hoffmannová Jana, Homoláč Jiří et al., 2016, *Stylistika mluvené a psané češtiny*, Praha: Academia.
- Hoffmannová Jana, Homoláč Jiří, Mrázková Kamila (eds.), 2019, *Syntax mluvené češtiny*, Praha: Academia.
- Hoffmannová Jana, Müllerová Olga, Zeman Jiří, 1999, *Konverzace v češtině při rodinných a přátelských návštěvách*, Praha: Trizonia.

- McCarthy Michael, 2003, *Talking Back: »Small« interactional response tokens in everyday conversation*. „Research on Language and Social Interaction” 36 (1), s. 36–63.
- Müllerová Olga, 1996, *Výskyt a funkce slova no v českých textech prostě sdělovacího stylu*. „Stylistyka” 5, s. 222–229.
- Müllerová Olga, 2007, *Postpozitivní žejo, jo ve vzpomínkovém vyprávění*. In *Čeština v dialogu generací*. Eds. J. Hoffmannová, O. Müllerová, Praha: Academia, s. 291–297.
- Sacks H., Schegloff E.A., Jefferson G., 1974, *A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation*, „Language” 50, s. 696–735.
- Schegloff Emanuel A., 2000, *Overlapping talk and the organization of turn-taking for conversation*, „Language in Society” 29 (1), s. 1–63.
- Sloboda Marián, 2005, *Rod Gardner: When Listeners Talk: Response Tokens and Listener Stance*. „Slovo a slovesnost” 66, s. 220–224.
- Witosz Bożena, 2005, *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Summary

Hmm no jo. no to víš že jo... Czech discourse markers as continuers and their degree of conventionalization and standardization

The “turn-taking” mechanism, described by conversation analysts, has provided us with a basic idea of the alternation of speakers in dialogue. Nevertheless, if we observe the course of the conversation in terms of the use of discourse markers (in Czech, some examples of these are *no*, *jo*, *tak* or *hmm*), it is sometimes difficult to differentiate between instances when they occur at the beginning of a turn, when they can be understood as separate turns, and when they have the function of so-called continuers (through which an interlocutor makes it apparent to a speaker that he is listening, understands, agrees, and the like – prompting the speaker to continue with the turn without interrupting him); or in other words, when they are responsive in character and when they are more oriented toward continuation or introducing something new. In addition, in spontaneous conversation, continuers often appear in overlaps. In this contribution, I consider whether there is a certain degree of conventionalization (standardization) in the occurrence of continuers, their repetition (*no no*; *jo jo jo*) or combination (*no jo no*; *hmm no jo*). I utilize data from corpora of spoken Czech and continue in the direction outlined in several chapters (mainly I, III and IX) of the book *Syntax mluvené češtiny* [The Syntax of Spoken Czech] (2019).

Resumé

Mechanismus „turn-taking”, popsáný konverzačními analytiky, nám poskytl základní představu o střídání mluvčích v dialogu. Nicméně sledujeme-li průběh rozhovoru z hlediska uplatnění diskurzních markerů (*no*, *jo*, *tak*, *hmm* aj.), je leckdy problematické rozlišit, kdy stojí na začátku repliky, kdy mohou být chápány jako samostatná replika a kdy plní funkci tzv. kontinuátorů (jimiž partner dává mluvčímu najevo, že mu naslouchá, rozumí, souhlasí s ním – povzbuzuje ho k pokračování repliky, aniž by ho přerušoval); resp. kdy mají povahu reaktivní a kdy spíše navazovací nebo uvozovací. Ve spontánním rozhovoru se navíc kontinuátory velmi často vyskytují v překryvech replik. V příspěvku se zamýšlím nad tím, zda se u výskytu kontinuátorů, jejich opakování (*no no*; *jo jo jo*) či kombinací (*no jo no*; *hmm no jo*) dá počítat s určitou mírou konvencionalizace (standardizace). Využívám k tomu data z korpusů mluvené češtiny Českého národního korpusu a navazuji na některé kapitoly (hlavně I, III, IX) z monografie *Syntax mluvené češtiny* (2019).

Keywords: conversation, turn-taking, turns, overlaps, discourse markers, continuers

Klíčová slova: dialog, střídání mluvčích, repliky, překryvy, diskurzní markery, kontinuátory